Eshatološko i političko u "Osmanu" Ivana Gundulića

Radman, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:613701

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Marija Radman

ESHATOLOŠKO I POLITIČKO U *OSMANU* IVANA GUNDULIĆA

Završni rad

Mentor: red. prof. dr. sc. Milovan Tatarin

Osijek, rujan 2012.

Sažetak

U radu će se proučavati dva aspekta *Osmana* Ivana Gundulića: eshatološki i politički. Eshatološki aspekt odnosi se na utjecaj onostranih sila, a politički na događaje koji su doveli do Osmanove smrti (pobuna janjičara, plan Mustafine majke, Dautova ambicija). Pokušat ćemo objasniti da sudbina likova proizlazi iz njihovih postupaka, odnosno da epom ne ravna eshatologija već politika.

Ključne riječi: Ivan Gundulić, *Osman*, eshatologija, sudbina, politika.

1. UVOD

Je li Osmana kaznila nebeska sila ili sila ljudska, odnosno je li stradao u događajima koji su uslijedili nakon odluke da osvoji svijet, odluke da pogubi neposlušne janjičare te sklopi mir s Poljacima? Ivan Gundulić je u *Osmanu* obradio tri svijeta – povijesni, eshatološki i romantični. Zoran Kravar u politički svijet svrstava Osmanov i Vladislavov dvor, u eshatološki paklene sile iz trinaestoga pjevanja, a u romantični svijet ubraja amazonke Sokolicu i Krunoslavu te djevicu Sunčanicu.[1] U našem kontekstu treći svijet nije toliko bitan da bi se objasnila sudbina sultana Osmana. U poglavlju »Eshatološko proizišlo iz konvekcije« prikazat će razumijevanje *Osmana* u perspektivi djelovanja paklenih i nebeskih sila. Vidjet ćemo kakvo su značenje imale epske konvencije, u čemu će nam pripomoći i nadopuna Ivana Mažuranića, jer je on paklena bića izveo u stvarni svijetu. Druga cjelina nazvana je »Kolo od sreće iliti sudbina«, a u njoj će se ogledati Osmanova sudbina u perspektivi djelovanja paklenih sila i perspektivi čovjekova utjecaja. U posljednjem dijelu rada govorit će se o politici, zbog čega je i naslovljen »Na kraju ipak politika«. Pri tome će nam poslužiti rad *Tankred u Carigradu* Joanne Rapacke,[2] koja opisuje događaje što su utjecali na Osmanovo svrgavanje s prijestolja te objašnjava tko ga je kaznio.

[1] Zoran Kravar, *Svjetovi Osmana*, u: *Nakon godine MDC: studije o književnom baroku i dodirnim temama*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1993, str. 105–106.
[2] Joanna Rapacka, *Tankred u Carigradu*, u: *Zaljubljeni u vilu*, Književni krug, Split, 1998.

2. ESHATOLOŠKO PROIZIŠLO IZ KONVENCIJE

Pozabavimo li se konvencijama barokne epike, naići ćemo na nekoliko argumenata koji će pridati važnost onostranim silama u tumačenju smislova *Osmana*: »kršćanski pogled na svijet, kršćansko shvaćanje povijesnog zbivanja, svijest o odnosu dobra i zla upravo s pozicije kršćanskog pripovjedača«.[3] Razmišljajući o tim odrednicama ep ćemo doživjeti kao kršćanski, radnju kao posljedicu djelovanja nebeskih sila, a Osmanovu smrt kao kaznu za njegovu oholost. Postavlja se međutim pitanje kako je Osman pao od ruku svojih slugu ako znamo da je vjerovao u instituciju vladara?

Sukob kršćanske i muslimanske vjere, odnosno njihovih predstavnika, za Gundulića je kao kršćanskoga pisca bila podloga da prikaže kako samo kršćanska strana može biti pobjednička, a Osman mora biti pokoren. »Ideja *Osmana* nastala je iza hoćimske bitke u zanosu slavenskom, u zanosu kršćanskom, u očekivanju propasti Turskog Carstva i turske vjere. Osman, car, imade u to doba da bude sinonim propasti carstva, lice s kojim se ispunja proroštvo«.[4] Toj tezi može se pridodati još jedna: Gundulić je ep pisao sa stajališta borbe između dviju vjera i borbe za oslobođenje potlačenog slavenstva. Dunja Fališevac[5] to i sama razmatra te kaže kako se Gundulićeva izrazita naklonost prema poljskoj vojsci može objasniti barem djelomično kroz položaj Dubrovačke Republike, koja je uvelike ovisila o Osmanskom Carstvu. Gundulić je spas svoga grada vidio u Poljacima, a veličanje Vladislava može se potkrijepiti stihovima:

O čestitit, o hrabreni
kraljeviću Vladislave,
svak je veseo u spomeni
nedobitne tvoje slave! (IX, s. 121–124, str. 115)[6]

S tebe obranu svu primila
kraljevina je naša svudi;
s tebe opet se razgojila
u pokoju ki svak žudi. (IX, s. 129–132, str. 115)

[3] Dunja Fališevac, *Hrvatska epika u doba baroka*, u: *Hrvatski književni barok*, uredila Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991, str. 161.
[4] Antun Barac, *Esej o Gunduliću*, u: *Članci i eseji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1968, str. 42.
[5] Dunja Fališevac, *Kralj od pjesnika*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2005.
[6] Ivan Gundulić, *Osman*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 13, priredio Milan Ratković, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1964. Svi citati u radu preuzeti su iz navedenoga izvora.

Iako je riječ o zemaljskoj sili, Poljacima, iza njih stoji Boga, jer Bog je taj koji pobjeđuje i koji radi za dobrobit svojih vjernika. U prilog tome možemo pridodati i mišljenje Zdenka Zlatara,[7] koji za ep kaže da ep ima apokaliptički karakter jer prikazuje propast Turskoga Carstva s jedne, a oslobođenje i ujedinjenje Slavena s druge strane. Za Zdenka Zlatara islam je bogohulna vjera jer Osman želi pokoriti cio svijet, a time se postavlja na Božje mjesto, pa baš kao i Dunja Fališevac navodi da je poljska pobjeda kod Hoćima početak propasti Turskoga Carstva, a samim time početak ponovnog uzdizanja kršćanskog naroda i njegove slave. Smatrajući da je Gundulić vođen tim ciljevima stvarao *Osmana,* apokalipsa je jedina asocijacija za Zlatara, jer dogodit će se uspon Kristove vojske, a svi pogani bit će kažnjeni.

Jedan od autora nadopune *Osmana* jest i Ivan Mažuranić. On je u nadopunu unio nova lica kojih u Gundulićevu djelu nema. Za Mažuranićevu nadopunu Pavao Pavličić kaže da je više težila tomu da interpretira samo djelo, a ne da ga što bezbolnije ostavi duh izvornika. Mažuranić je u ep uveo sile pakla, ali ne onako kako je to učinio pisac, već je materijalizirao pakleno biće, dovodeći ga do Osmana u liku hodže.

Sila djeluje umjesto ljudskog razuma. Paklenim silama nije se svidjela pomirba s Poljacima, odlučuju umjesto Osmana i tako s njega možemo maknuti krivnju zbog propasti, a dodijeliti ju možemo paklenim silama. Dakle, pojedinac ne odlučuje o svojoj sudbini, ona je zapisana u zvijezdama, kako je to Mažuranić razriješio. Nije Osman taj koji odlučuje o svojoj sudbini, a ni dvor koji ga okružuje, već sila koja ne može biti zadovoljna njegovim nakanama i ishodima koji bi iz njih proizišli. Pakao za Mažuranića nije literarni ukras, već jedino rješenje radnje i sudbine likova. Zašto baš u sredinu epa autor postavlja prikaz paklenih nemani i kakva je njihova svrha za daljnji razvoj radnje? Može li se uvidjeti da je njegova bit u tomu da nam sugerira svrgavanje Osmana po svaku cijenu ili je pak pakao uveden samo kako bi se ispoštovala konvencija epa?

Upravo promatranje epa u eshatološkoj perspektivi može potvrditi kako će onostrane sile djelovati umjesto Osmana, zbog čega će Osman biti kažnjen. Paklene sile pokušavaju narušiti mir s Poljacima, a Bog ne dopušta da kao pobjednik izađe onaj koji se ne ponižava i koji bi htio pokoriti cio svijet. Iako u ep uvodi pakao, Gundulić ga ne namjerava uvesti u stvarni svijet, što čini Mažuranić te time remeti kozmologiju. Za razliku od Gundulića koji se

[7] Zdenko Zlatar, *Božanstvena komedija Ivana Gundulića: nova interpretacija pjesnikove razvojne linije*, Dubrovnik, 2/1, Dubrovnik, 1991, str. 148–162.

bavi samo ljudskim svijetom i koji u njega ne uvodi paklene sile, Mažuranić upravo to čini,[8] naglašavajući da je njima mjesto na zemlji i da je dovođenje paklenih bića pred sultana razumljivo za ishod radnje.

[8] Pavao Pavličić, *Dopjevi*, u: *Studije o Osmanu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996, str. 22.

3. KOLO OD SREĆE ILITI SUDBINA

Kolo od sreće uokoli
vrteći se ne pristaje:
tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gori ustaje.

Sad vrh sablje kruna visi,
sad vrh krune sablja pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
a tko car bi, rob je sada. (I, s. 13–20, str. 7)

Navedeni stihovi nalaze se na početku epa. Na pitanje zašto se nalaze baš tamo, može se odgovoriti sljedeće: »Pjesnik nam na početku obećava da će govoriti o taštoj ljudskoj oholosti, te tako čitalac polazi od pretpostavke – imajući na umu ono što inače znade o ulozi egzemplarnosti u baroku – da je Osmanova sudbina primjer za ono što se događa s čovjekom koji dopusti da njime ovlada oholost«.[9] Tome odgovoru pridodajem i viđenje Joanne Rapacke koja kaže da je kolo od sreće jedino koje kažnjava one koji ne posustaju u svojoj oholosti i da o njemu ovisi sultanova sudbina.[10]

U trinaestom pjevanju *Osmana* prikazan je pakao. Ne možemo se oteti dojmu da će vijećanje stanara pakla utjecati na zbivanja na zemalji, jer to je »dio koji je skriven i tajnovit, ali podjednako važan za ustroj, pa i za funkcioniranje toga svijeta«,[11] odnosno svijeta stvarnih ljudi:

Da li se od nas trpjet može
da krstjani potaraše,
satarišu i podlože
vrhu zemlje sve što je naše? (XIII, s. 213–216, str. 190)

Svak se obrni svud i svrni,
na krstjane Turke buni,
dokli okoliš mjesec krni
u okolišu svijeta ispuni. (XIII, s. 281–284, str. 192)

[9] Pavao Pavličić, *Kozmološki aspekti Osmana*, u: *Hrvatski književni barok*, uredila Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991, str. 201.
[10] Joanna Rapacka, *Tankred u Carigradu*, str. 138.
[11] Pavao Pavličić, *Kozmološki aspekti Osmana*, str. 201.

Pakao odlučije pomoći Turcima, a odmoći Poljacima. Ta pomoć donijet će Osmanu propast, jer kako tvrdi Mažuranić, sile pakla potrudit će se i odvesti cara dalje od pomirbe s Poljacima. Ali sile pakla djeluju i zato da bi ugrozile kršćane, a to je upravo logično objašnjenje jer sila neba i sila pakla uvijek se suprotstavljaju djelujući kroz ljude.

Na Osmana djeluje neka sila, ali nije posve jasno kako sila djeluje na jednu, a kako na drugu stranu. Čudna je relacija neba, pakla i svijeta kršćanskoga i muslimanskog. U neku ruku možemo reći da pakao radi za Osmana, nebo ga kažnjava, pomaže Poljacima, a opet se iz svih tih odnosa vidi da pakao i nebo djeluju protiv sultana pa je čudan osjećaj da pakao i raj djeluju za istu stranu, poljsku. Razmišljajući o tome uvidjet ćemo kako sila koja djeluje na radnju nije sila paklena ni nebeska, već sila ljudska.

To Pavao Pavličić objašnjava tako što kaže da se svijet može proučavati kroz prizmu pojedinca, ali i kroz prizmu ljudstva. Pojedinac je taj koji bira u sebi je li nešto dobro ili zlo, odnosno osjeća da nije sve jednolično i slobodom svoje volje odlučuje što činiti, a od pojedinaca je sastavljeno ljudstvo i ono ne može biti dobro ili zlo već mora svak za sebe izabrati najbolje. Svijet možemo podjeliti na dobro ili loše ljudstvo, pojedinac ne može birati kakav će biti nego je jednostavno onakav kakav je svijet kojemu pripada; Osmanu je predodređeno da propadne jer nije kršćanin, a Vladislav se uzdiže jer pripada upravo tom svijetu. Nebo može djelovati na obje strane, na poljsku, jer je to božanski narod, ali i na tursku, jer ne želi da se ona širi, dok paklene sile djeluju više na strani turskoj.

To je razmišljanje na neki način kontradiktorno jer Osman nije prikazan kao apsolutno loša osoba. Nije ubio strica Mustafu – kao što je možda trebao – jer ubojstvo nije dobra osobina vladara. Ne možemo odlučno tvrditi da je Osman stradao zbog oholosti, »njega oholost savladava samo na početku, kada je pokrenuo radnju«.[12] Tvrdnja da »pakao, naime, podržava Turke i radi protiv kršćana«[13] više nije potpuno održiva jer jedina sila koja djeluje na Osmana jest ona sila koja je svakom čovjeku iskonska, sila za osjećaj dobra i zla. Koji bi smisao imalo naše postojanje kada ne bi mogli odlučiti za sebe, a kakva će ta odluka na kraju biti, sasvim je nešto drugo.

[12] Pavao Pavličić, *Kozmološki aspekti Osmana*, str. 216.
[13] Nav. dj., str. 216.

4. NA KRAJU IPAK POLITIKA

Nakon što smo promotrili eshatološki aspekt epa, razmotrit ćemo i drugi, a to je politički. Za to će nam poslužiti odluke koje su donijeli pojedini likovi i tako usmjerili radnju ka konačnom ishodu. Prva odluka koju je Osman donio jest da će poći na Istok i okupiti novu, hrabriju vojsku. Odluku iznosi savjetnicima, a oni ga navode na još tri. Prva je da sklopi mir s Poljacima, druga se odnosni na njegovo potomstvo, odnosno na ženu plemenita roda, a treća je odluka nepristajanje na prijedlog da ubije maloumnog strica Mustafu. Odluke o prikupljanju nove vojske i stricu Mustafi pokazat će se krivima. Osmanovo uvjerenje u moć koju ima kao vladar srušit će upravo nezadovoljni janjičari:

Carska blaga nebrojena
u Istok odnijet miso obraća,
i pisma u kijeh šte se imena
od svijeh vitez kijeh on plaća;

a to da tuj, ne pazeći
sipat pinez odsvudijere,
ki uzmože skup najveći
od junaka izabere;

k janjičarom ter saviše
vele veći broj iznova
po izboru još ispiše
od istočnijeh vitezova; (I, s. 309–320, str. 15)

Navedeni stihovi potkrijepljuju prvu Osmanovu odluku. Nakon što ju iznese pred savjetnike, oni mu kao iskusniji savjetuju sljedeće:

da drugoga cara prvo
ovdi živa ne ostavi,
er se u suho lasno drvo
oganj primi i pojavi;

pak da mater i Dauta,
Mustafina zeta, umoriš
i sve što ti priječa puta
da rastrijebiš i obori. (II, s. 209–216, str. 22)

Dilaver savjetuje Osmana da prije odlaska na Istok ubije strica Mustafu, jer, kako stihovi kažu, bolje je stari plamen ugasiti do kraja nego mu dopustiti da se ponovno zapali.

Dilaver prijetnju ne vidi samo u maloumnom Mustafi, jer on ne može vladati, već naglašava Osmanu da osim njega pogubi i Mustafinu majku, jer će ona zavladati preko Mustafe. Drugi savjet iznosi hodža, a glasi ovako:

Zato i milos tva čestita
ne robinje, neg gospoje
od koljena plemenita
za ljubovce išti tvoje!

Uzmi dvije, tri i četiri,
rajske slike svaka budi,
iz svijeh strana izabiri
lipos ku ti srce žudi! (II, s. 345–352, str. 25–26)

Hodža misli da je najbitnije carstvo ne ostaviti bez nasljednika. Njegov savjet povezan je sa Dilaverovim, jer ako Osman ostavi iza sebe potomka, carstvo će biti čvršće, a Mustafa će teže zavladati njime. Želja hodžina da Osman uzme za ženu plemkinju, a ne robinju, naglašava zabrinjavajuću situaciju u carstvu. Osman nije siguran dok je Mustafa na životu. Potomak plemićke krvi smanjio bi strah i učvrstio Osmanovu vladavinu.

Treći savjet odnosi se na mir s Poljacima. Kazlar-aga smatra kako bi Osman trebao sklopiti mir sa zaraćenom stranom. Njegova bojazan nije bezazlena, jer Osman ne bi trebao ostaviti nesigurno carstvo koje bi Poljaci mogli pokoriti:

Samo, ako je vaša želja
u Istok s vojskom putovati,
od Poljaka neprijatelja
utvrdit se prije ne krati!

Dvjema sabljama na dvije strane
mučno vlada jedna ruka,
a sve pustit bez obrane,
za inih hitat, zla je odluka. (II, s. 385–392, str. 27)

Tri savjeta bitna su za političko razmatranje epa. Osmanovi savjetnici shvaćaju ozbiljnost situacije i pokušavaju pomoći da se uzdrmano carstvo barem malo učvrsti. Nakon što je razmotrio savjete, Osman prihvaća tek dva: Ali-pašu šalje da sklopi mir s Poljacima, Kazlar-agu u potragu za ženom, a Dilaverov savjet odbacuje, jer misli da nije potrebno usmrtiti Mustafu. Mustafa je njegov stric i sigurno neće raditi protiv njega. Koliko će se Osmanove odluke pokazati valjanima, vidjet će se u daljnjem tijeku radnje.

S odlaskom izaslanika na putovanja počele su carstvom kružiti glasine o Osmanovim planovima. Najglasniji su u tome bili janjičari koji su trebali biti pogubljeni:

Ne krzma'mo sila jača
da se s glavom carskom združi!
Potlačimo ko potlača!
Udušimo tko nas duši!

Oni skače i prilaga:
»Da što čekamo unaprijeda?«
Svi tad vape: »Sablja naga
prijeti ubit nas svijeh bez reda!« (XVI, s. 133–140, str. 241)

Janjičari su nezadovoljni takvim ishodom, a počinju se žaliti i na plaću koju primaju. Među savjetima koji su bili izneseni pred Osmana nije bilo onih koji se tiču puka. Savjetnici se toga nisu ni dotaknuli, ali Osman, znajući što će učiniti s njima, nije osjetio strah od moguće pobune. Smatrao je da će njegova riječ biti dovoljna i da će njome umiriti razjarenu svjetinu. Osman je odlučio vojsku ojačati, ali i pogubiti neposlušne vojnike, one koji su se pokazali kukavicama u Hoćimskoj bitci. Janjičari pokušavaju spriječiti propast i dižu pobunu. Ne slušaju Osmana kada im pokušava objasniti svoj naum, već traže njegove najbliže suradnike u zamjenu za mir. Osman na to ne pristaje. Njihov sljedeći zahtjev bit će Osmanova glava. Odlaze do starješina s kojima će razmotriti Osmanovu odluku da si za ženu uzme plemkinju:

Oni rasap općen mjeri,
s koga prib'jen svak bit ima,
što gospodskee svijetle kćeri
za carice car uzima. (XVI, s. 121–124, str. 241)

Smatraju da se to protivi tradiciji, ali se i pribojavaju da će žena plemenita roda sigurno pokušati vladati carstvom. Njihovo se stajalište zasniva na tradiciji, a njoj se ne treba protiviti. Svi su carevi bili sinovi robinja pa tako treba i ostati.

Posebno mjesto u pobuni janjičara zauzimaju Mastafina majka i Daut. Njihove želje konačno su mogle isplivati na površinu. U janjičarskoj pobuni oni su vidjeli mogućnost da kroz metež djeluju u svoju korist. Najvažniji je lik toga klana Mustafina majka. Njezin je glavni cilj bio postaviti Mustafu za vladara, a kako je on malouman, ona bi vladala umjesto njega. Kako to nije mogla izvesti prije, pobuna u carstvu omogućila joj je da u naumu uspije. Savjetnici su znali da ona želi zavladati, ali nisu predvidjeli da će se janjičari pobuniti. Taj

previd svakako je išao njoj u korist. Mustafinu majku Joanna Rapacka prikazuje kao »poniženu, željnu vlasti, lukavu žene, ispunjenu nemirom za sudbinu sina, kojoj je on u isto vrijeme sredstvo za postizanje vlasti«.[14] Mustafina majka je smatrala da Mustafa treba vladati jer je stariji od Osmana, ali Osman je bio prvi iza oca koji je trebao vladati. U njezinoj se želji krije nešto dublje: ne želi ona carstvo za sina, već za sebe. Pohlepna je i željna vlasti. Svjesna da kao žena to nikada neće ostvariti, kuje plan, u kojega uvodi Dauta, koji će djelovati po njezinim uputama:

Ali posred noćnih tmina
vijećaše opet i sultana
mati ohola Mustafina,
na pogubu cara Osmana.

Ranu strau on pozledi,
i muka je nje nemila,
što s careve zapovijedi
od sina se odijelila. (XVII, s. 493–500, str. 261)

Navedeni stihovi prikazuju misli i naume Mustafine majke, a sljedeći o prilici koja se ukazala Mustafinoj majci s pobunom janjičara:

Prigodu joj donije sreća
od pobune vojske silne;
tim zaprijeti i obeća
mladu Osmanu raspe obilne. (XVII, s. 509–512, str. 262)

Osman je očito pogriješio što nije poslušao Dilaverov savjet. Nije ozbiljno shvatio savjetnikove strepnje, a sad je bilo kasno djelovati, jer bi još više razjario masu. Od svih savjeta nije prihvatio najbitniji. Osman smatra da se ne treba raditi proziv obitelji, dok Mustafina majka ne preza ni pred čim. Njoj nije bitno tko joj se nalazi na putu, napravit će sve kako bi postigla cilj. Ona u svoje spletke uvodi Dauta i Mustafu. Dauta uvodi izravno, dok je Mustafa u pozadini svega. Malouman je i napravit će sve što mu se kaže. On je samo sredstvo preko kojega će ona zavladati. Za razliku od njega, Daut je lik koji će sprovesti u djelo njezine želje. Ona će ga obećanjima nagovoriti da joj pomogne u svrgavanju Osmana. Ona mu kaže:

»Carski zet si, carski bio
namjesnik si: ne podoba

[14] Joanna Rapacka, *Tankred u Carigradu*, str. 144.

vrh svih više tko je sidio
da se u nijedno sniži doba.

Probudi se hrlo tijeme
od sna ki te sad pritište!
Skoči, osveti! Sad je brijeme,
sreti sreću! Sada te ište.

Vojska te je slijedit spravna;
imaš silu nje u ruci.
Ne ckni! Vrši što odavna
imaš sa mnom u odluci!« (XVII, s. 653–664, str. 265)

Dautu je to dovoljno. On je snivao o višem položaju, nije se zadovoljio plemićkim statusom, htio je vladati. Maustafina majka izgovara riječi kojima samo rasplamsava njegovu želju. Ona to čini jer je mudra i vidi što on želi. Daut, zanesen obećanjima Mustafine majke, ne vidi da će biti njezino sredstvo i da od njegove vladavine neće biti ništa. Mustafina majka je iskusna u spletkama, a Daut to ne vidi. Uvukla ga je u svoju mrežu, jer je znala kakav je. Njoj je bilo bitno da uspije u naumu, a poslije će se pozabaviti Dautom i njegovim mogućim zahtjevima. Ona čita njegove želje:

Tako planu na riječi ove
otprije užežen Daut vrli;
veće u srcu kupi, zove,
buni, davi, kolje i prli. (XVII, s. 721–724, str. 295)

On ne gleda u budućnost. Dovoljne su mu riječi Mustafine majke kako bi pristao na njezine zahtjeve. Ne vidi da će ga ona odbaciti kada se sve završi.

Mustafa je malouman i ne može vladati. Kada sjedne na tron neće vladati on već njegova majka. On zapravo ne shvaća što se oko njega događa. Ne razumije ozbiljnost igre koja je započela. Cioo je život uz majku, koja mu određuje ponašanje. Kada pred njega dovedu Osmana zna samo reći da ga se zatvori u Jedi-kulu, jer tako mu je savjetovano. Mmajka preko njega ostvaruje svoje želje i ciljeve. Ona u tome uspijeva upravo zato što je Mustafa takav, zna da njega može nagovoriti na sve što poželi, jer maloumnost mu ne dopušta ispravno prosuđivanje i neslaganje s njezinim naumima.

Ponukan obećanjima Mustafine majke, Daut odlazi među pobunjene janjičare i potiče ih na još žustrije djelovanje, a oni, naravno, prihvaćaju njegov prijedlog da se Osman svrgne i da se na njegovo mjesto postavi Mustafa:

»Ustanite! Što čekate,
o hrabreni vitezovi?
Vojvodu mene imate:
vrz'mo s grla jaram ovi!

Koga ištete veće svjeta?
Gdi gledate man skupljeni?
Jeda dokli od djeteta
svi budemo posječeni?« (XVIII, s. 49–56, str. 270)

»Mustafu opet cara dobra,
Mustafu opet cara sveta,
bog i vojska koga obra,
stav'mo, a vrz'mo tja djeteta!« (XVIII, s. 165–168, str. 273)

Daut u navedenim stihovima umanjuje Osmanovu veličinu. Janjičari smatraju da će Mustafa biti bolji vladar od Osmana, da će im dati bolje uvjete, a ne vide da su također jedna od figura Mustafine majke. Toliko su zaslijepljeni nezadovoljstvom da zaboravljaju na Mustafino duševno stanje i njegovu nemogućnost vladanja. U bijesu ne mogu raspoznati da Daut i Mustafina majka žele na prijestolje postaviti Mustafu radi sebe, a ne radi boljitka carstva. Janjičari Dauta zdušno prihvaćaju kao vođu.

Navedeni događaji ukazuju na Osmanovu propast, a on ipak, vjerujući da ga njegov narod neće izdati, misli da će sve dobro završiti. On čak carsku vojsku šalje u pomoć savjetnicima, a sebe ostavlja nezaštićenim, kao da ne želi povjerovati u ono što mu se sprema. Postavlja se pitanje je li Osman naivno dijete, kako ga naziva Daut, ili su u njemu usađena moralna načela koja bi trebala biti usađena u svakoga čovjeka? Možda nije bio dovoljno *odrastao* za spletke, koje su sastavni dio svake vladavine? Uvjeren je u svoj položaj i ne može prihvatiti da će narod dići ruke na njega:

»Ah, mlađahan ikad komu
sagriješio sam ja toliko
za što ovako bit po momu
gradu vođen imam priko?« (XX, s. 133–136, str. 316)

»I za ljubav koju ukaza
carstvo moje puku milom
s prijetnjom smrtna, joh, poraza
carstvo mi se grabi silom, –

ne, ne od vrlijeh protivnika,
s kijem vojujuć imah goru,
negli od istijeh mojijeh bojnika,
od me straže u mom dvoru!« (XX, s. 151–158, str. 317)

Osman nije poginuo od poljske ruke, a glave će mu doći vlastiti narod. Osman ih pita što im je to učinio pa ga žele kazniti, ali odgovor ne dobiva, jer pobunjenici u konačnici nemaju pravih odgovora za njega. Osmanove molbe i podsjećanja na njegovu dobru vladavinu ne omekšavaju srca krvnika, koji prijestolje pripremaju za Mustafu. Za sultana Osmana , »postoji pojam prava, časti, slave, vjernosti«.[15] Takve odlike ne dopuštaju mu da pokuša učiniti nešto protiv naroda i strica Mustafe. Upravo iz tih razloga on je vjerovao da će se sve dobro završiti. Mislio je da će se narod ipak osvijestiti i uočiti pogrešku koju čini. Osman nije naudio janjičarima, nije ubio Mustafu, a ipak je kažnjen.

Kakva je sudbina namijenjena Osmanu? Odlučno možemo tvrditi da *Osmanom* ravnaju političke, a ne eshatološke sile. Valja objasniti zašto je tomu tako.

Kada je bila riječ o kolu od sreće navedeno je da je odnos neba i pakla čudan: »Svi događaji u 'Osmanijadi' imaju svoj racionalni uzrok, neovisan o kotaču sudbine koji se iskazuje isključivo u političko-moralnom motiviranom djelovanju likova«.[16] Osaman je motiviran željom za ponovnim uspostavljenjem velikoga carstva, Mustafina majka željom za vlašću, Daut pohlepom, a janjičari ugroženim položajem. Njih nije nikakva onostrana sila navela na to, već isključivo slobodna volja i želja za uspjehom. Svatko je ciljeve različito ispunjavao i različitu sudbinu prema njima doživio. Osman je vjerovao u legimitet vladarskog položaja, a Maustafina majka i Daut služili su se spletkama.

Uvijek postoji netko tko će se pokušati domoći prijestolja. Savjetnici su Osmana upozorili na takvu mogućnost, ali njegova vjera u pravednost nije mu dopustila da zavlada carstvom kao pravi politički vođa. Ta je čast pripala Mustafinoj majci. Znala je da se pojedine osobe moraju ukloniti kako ne bi remetile daljnje djelovanje. Da je i Osman uklonio svoje protivnike, doživio bi drukčiju sudbinu. Kotač sudbine »je dodatna motivacija, koja ne oblikuje događaje, nego iz njih proizlazi«.[17]

Za Gundulića je pakao literarni ukras. Djelovanje sile paklene prikazano je kako bi se ugodilo konvenciji prema kojoj je ep nastajao. Stihovi o kolu od sreće sugeriraju čitatelju da će Osmana zbog oholosti kazniti Bog. Ali vidimo da tomu nije tako. Osmana ne kažnjava Bog već čovjek: »Likovi iz kršćanskog svijeta u njemu uopće ne sudjeluju, pa se ni sudbina ne miješa u događaje. Likovi se dijele na dva protivnička tabora: sultanovih neprijatelja i

[15] Joanna Rapacka, *Tankred u Carigradu*, str. 156.
[16] Nav. dj., str. 162.
[17] Nav. dj., str. 162.

pristalica«.[18] Nije se Bog usprotivio Osmanovim naumima već njegovi podanici u koje je vjerovao. Oni žele Osmana svrgnuti s prijestolja, oni odlučuju o njegovoj sudbini, a ne paklena bića i Bog.

Ep *Osman* , »uklapa se u posttridentinske epove jer prikazuje borbu između kršćana i nekršćana«.[19] Osmana nije kaznio Bog već čovjek. Takvo viđenje je ispravno, jer ako je Bog kaznio Osmana, onda je nagradio ubojice. Znamo da Bog ne nagrađuje grešnike već ih kažnjava pa ne možemo tvrditi da je on kaznio Osmana:

Ne doreče još ovega,
a Daut opet viknu iz glasa:
»Što činite? Davite ga!«
I mahramu smaknu s pasa.

Jednomu je crncu vrže,
sasma grdu, strašnu odveće,
bez obzira ki ju najbrže
caru Osmanu na vrat meće.

Obara ga zatijem hrlo,
lijevom nogom ter se opera
čim mu desnom pleše grlo
da mu silom dušu istira. (XX, s. 349–360, str. 322)

Osman je izdahnuo jer su tako htijeli njegovi protivnici, a ne zato što je to bila Božja volja.

[18] Nav. dj., str. 141.
[19] Pavao Pavličić, *Barokni pakao*, u: *Barokni pakao*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2003, str. 68.

5. ZAKLJUČAK

Promotrili smo eshatološki i politički aspekt *Osmana* Ivana Gundulića. Kad je riječ o eshatološkom svijetu, proučavali smo paklene sile, a kad je riječ o političkom povijesne likove – Osmana i njegove pristalice i protivnike. Proučili smo kako se dva svijeta odnose jedan prema drugome i kako utječu na radnju.

Eshatološki je svijet u ep uveden kao literarni ukras. Za radnju on nema nikakvo značenje. Gundulić, uvodeći onostrane sile u fabulu, poštuje konvenciju epa. Paklenim silama nije dopustio da djeluju niti ih je ikako upleo u zbivanja na zemlji. Povijesni likovi pokreću radnju. Osman i Mustafina majka donose odluke koje će dovesti do tragičnog ishoda. Osmanova odluka da ne ubije strica Mustafu i njegovu majku donijela mu je smrt. Mustafina majka čini suprotno: nagovara Dauta da joj pomogne u svrgavanju Osmana i postavljanju Mustafe na prijestolje. Ona, za razliku od Osmana, ne preza ni pred čim.

Epom ravnaju političke, a ne eshatološke sile. Sudbina Osmanu nije predodređena, već proizlazi iz njegovih i postupaka njegovih protivnika. Osmana za oholost nije kaznio Bog već čovjek.

6. LITERATURA

Primarna literatura:

1. Gundulić, Ivan, *Osman*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 13, priredio Milan Ratković, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1964.

Sekundarna literatura:

1. Barac, Antun, *Esej o Gunduliću*, u: *Članci i eseji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1968.
2. Fališevac, Dunja, *Hrvatska epika u doba baroka*, u: *Hrvatski književni barok*, uredila Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991.
3. Fališevac, Dunja, *Kralj od pjesnika*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2005.
4. Kravar, Zoran, *Svjetovi Osmana*, u: *Nakon godine MDC: studije o književnom baroku i dodirnim temama*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1993, str. 104–125.
5. Pavličić, Pavao, *Barokni pakao*, u: *Barokni pakao*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2003.
6. Pavličić, Pavao, *Dopjevi*, u: *Studije o Osmanu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996.
7. Pavličić, Pavao, *Kozmološki aspekti Osmana*, u: *Hrvatski književni barok*, uredila Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991.
8. Rapacka, Joanna, *Tankred u Carigradu*, u: *Zaljubljeni u vilu*, Književni krug, Split, 1998, str. 137–162.
9. Zlatar, Zdenko, *Božanstvena komedija Ivana Gundulića: nova interpretacija pjesnikove razvojne linije*, Dubrovnik, 2/1, Dubrovnik, 1991, str. 148–162.

Sadržaj

Sažetak……...…….2
1. Uvod 3
2. Eshatološko proizišlo iz konvencije 4
3. Kolo od sreće iliti sudbina 7
4. Na kraju ipak politika 9
5. Zaključak 17
6. Literatura 18